

CAPITOLUL 1

COPILĂRIA, ADOLESCENȚA ȘI TINERETEA

1931-1949

Mihail Gorbaciov s-a născut pe 2 martie 1931 în satul Privolnoe, la aproximativ o sută cincizeci de kilometri nord de orașul rus Stavropol, în Caucazul de Nord. Părinții lui l-au numit Viktor, posibil o modalitate prudentă de a onora apropiata „victorie” a primului plan cincinal care fusese prezisă de Stalin. Totuși, mama și bunica lui au ținut să-l creștineze în secret, ocazie cu care bunicul lui patern l-a botezat Mihail, un nume cu conotații mai biblice. Pata roșie din naștere de pe frunte, care, potrivit folclorului rus, este semnul diavolului, se pare că nu i-a intimidat pe părinți sau bunici.

Privolnoe poate fi tradus aproximativ ca „liber și tihnit”, dar în copilăria lui Gorbaciov n-a fost nici una, nici alta.¹ În Privolnoe, ca și în restul Uniunii Sovietice, pământurile fuseseră colectivizate în 1931, un proces violent care răpise viețile a milioane de țărani. În timpul foametei teribile din anii 1932-1933 au pierit doi unchi de-ai lui Gorbaciov și o mătușă. Marea Epurare a lui Stalin din anii 1930 i-a afectat pe ambii săi bunici: tatăl mamei a fost arestat în 1934, iar celălalt bunic în 1937. Apoi, pe 22 iunie 1941, naziștii au invadat URSS, ocupând satul lor timp de patru luni și jumătate în 1942. Foametea a lovit din nou în 1944 și 1946. Iar după război, când poporul sovietic a sperat în sfârșit la o viață mai bună, Stalin i-a silit să se sacrifice iarăși pentru viitorul glorios pe care comunismul l-a promis, dar nu l-a realizat niciodată.

Ar fi greu de imaginat o epocă mai îngrozitoare. Viața trăită atunci a influențat în mod clar opiniile ulterioare ale lui Gorbaciov – despre stalinism și nevoia de a-l condamna, despre forță și violență și obligația de a evita folosirea lor. Există însă și o altă latură a istoriei. În acele vremuri cumplite, regimul insista ca elevii sovietici „să-i mulțumească tovarășului Stalin” pentru „copilăria lor fericită”. Iar surprinzător, copilăria lui Gorbaciov a fost realmente fericită. Aceasta s-a datorat în parte firii lui vesele și optimiste. Dar și

pentru că, în cazul lui, tot răul a fost spre bine. Cât de oribilă putea fi colectivizarea dacă unul dintre bunicii săi, care-l iubea în mod deosebit, a fost președinte de colhoz? Ambii bunici au supraviețuit Gulagului și au fost eliberați relativ repede. Tocmai când voiau să aresteze familia Gorbaciov deoarece era înrudită cu un președinte de colhoz comunist, naziștii au fost siliți să se retragă din Privolnoe. Familia Gorbaciov a fost anunțată că tatăl micuțului Mihail, pe care acesta îl iubea foarte mult, a fost ucis în război, însă vestea respectivă fusese eronată: Serghei Gorbaciov a supraviețuit miraculos pe front și s-a întors acasă triumfător. După război, pe lângă faptul că s-a descurcat bine la școală și a devenit activist în Comsomol (Uniunea Tineretului Comunist), Gorbaciov a fost distins cu una dintre cele mai importante ordine sovietice, Drapelul Roșu al Muncii, pentru că și-a ajutat tatăl, combiner, să doboare recorduri de strângere a recoltei.

În opinia psihologilor, atunci când necazurile personale și trapeciile care se profilează au un final fericit, indiferent dacă printr-o întâmplare sau grație eforturilor potențialelor victime, este de așteptat ca acestea din urmă să devină mai încrezătoare și mai optimiste, mai puțin susceptibile la depresii.² În plus, Mihail Gorbaciov nu numai că a scăpat de ce era mai rău, dar multe evenimente au fost aproape ideale. Se pare că tatăl lui, Serghei Gorbaciov, era un om minunat, adorat de Mihail și respectat de consăteni. În copilăria sa, își amintește Gorbaciov, a avut „sentimente filiale” față de tatăl său și a fost „strâns legat” de acesta. Este adevărat însă că nu-și exprimau niciodată verbal sentimentele reciproce, ci „ele existau pur și simplu”.³ Bunicul matern al lui Gorbaciov, Pantelei Gopkalo, l-a tratat cu „tandrețe”, un sentiment pe care bărbații ruși nu recunosc frecvent că l-ar avea. Însă în familia lărgită existau de asemenea și tensiuni. Bunicul lui patern, Andrei Gorbaciov, era „foarte autoritar”, își amintește Mihail. Andrei și tatăl lui Mihail, Serghei, s-au îndepărtat unul de celălalt, ba chiar au ajuns să schimbe nu o dată lovituri. Bunicul Andrei avea totuși o slăbiciune pentru nepotul lui, la fel ca ambele bunici ale lui Mihail. Mama băiatului, Maria, putea fi glacială și punitivă: i s-a împotrivit soțului ei și și-a disciplinat fiul cu cureaua până când acesta a împlinit 13 ani. Tensiunile din cadrul familiei l-au afectat pe Mihail; pe măsură ce a crescut și chiar după

ce s-a maturizat, a simțit mereu nevoia de genul de atenție și respect pe care credea că le merita.⁴

Părinții lui erau săraci, dar trudeau din greu și l-au educat în același spirit. Pentru a supraviețui războiului, Gorbaciov a trebuit să-și abandoneze copilăria când abia intra în adolescență. După război, a devenit un elev eminent și un model de comportament în școală, iar ca o încununare, a obținut medalia pentru recoltarea grânelor. În 1950, când a plecat din Privolnoe pentru a urma Universitatea de Stat din Moscova, Gorbaciov era puternic, cu personalitate independentă și încrezător în sine până la aroganță. El și-a rezumat astfel propria situație: „Eram săraci, practic cerșetori, dar în general mă simțeam minunat”.⁵

* * *

Trecutul zonei Stavropol, unde a crescut Gorbaciov, poate fi urmărit până în mileniul I î.H., când mai multe triburi au pătruns în regiunea nord-vestică a Caucazului. Stavropol în sine a fost creat în 1777 ca bază militară, iar în 1785 a căpătat statut de oraș. În centrul său se afla una dintre cele câteva fortărețe ale liniei defensive Azov-Mozdok construită de prințul Grigori Potemkin (rămas celebru pentru „satele” omonime), la cererea amantei sale, țarina Ecaterina cea Mare, pentru a apăra granița de sud a Imperiului Rus. În regiune s-au stabilit cazaci, cărora li s-au alăturat treptat șerbi fugiți de asupra moșierilor, apoi alți țărani trimiși în surghiun. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, strămoșii paterni ai lui Gorbaciov au sosit aici din gubernia Voronej, aflată în sudul Rusiei, iar cei materni din gubernia Cernigov din nordul Ucrainei. Periferia sudică a Imperiului Rus, a notat Gorbaciov, a avut un „character turbulent”: conducători a două răscoale țărănești, Stepan Razin și Emelian Pugaciov, au provenit din partea locului, ca și Ermak, conducător al cazacilor din secolul al XVI-lea și explorator al Siberiei. „Se pare”, a continuat el cu mândrie, spiritul acela „a pătruns în sângele celor care au trăit aici și s-a transmis ca o moștenire din generație în generație”.⁶ Tot în regiunea aceasta fertilă s-a născut în 1918 și Aleksandr Soljenițin, conservatorul disident antisovietic.

Aflat în colțul nord-vestic îndepărtat al ținutului Stavropol, aproape de granițele sale cu ținuturile Rostov și Krasnodar, satul Privolnoe a fost întemeiat în anul 1861. În prezent, pentru a ajunge acolo trebuie să mergi spre nord-vest pornind din orașul Stavropol,

CAPITOLUL 3

ASCENSIUNEA IERARHICĂ

1955-1968

Pe 5 august 1955, Gorbaciov s-a prezentat la postul din biroul procuraturii ținutului Stavropol, dar s-a răzgândit aproape imediat. „Munca în procuratură nu este pentru mine”, i-a scris el Raisei, care se afla încă la Moscova.¹ Gorbaciov a susținut că a fost întâmpinat cu răceală în prima zi și i s-a spus să revină după câteva zile pentru a i se încredința o sarcină specifică. Era însă oare asta ceva neobișnuit? Se aștepta Gorbaciov să fie primit ca un erou victorios? Poate că un novice mai puțin vanitos ar fi avut răbdare. Dar nu și Gorbaciov, care i-a căutat pe funcționarii locali din Comsomol, „care mă țineau minte din trecut”, gândindu-se că l-ar putea ajuta să-și găsească un post mai bun în organizația de tineret a partidului.² A avut dreptate: diploma de absolvent al Universității Lomonosov și activitatea sa în organizația de Comsomol din cadrul USM „au jucat se pare un oarecare rol”.³

Nikolai Porotov, directorul adjunct al secției de cadre a Comsomolului, a fost plăcut impresionat de tânărul cu păr rar, ten roșcovan și început de burtică. Porotov a fost de acord să-l ia pe Gorbaciov, dar a insistat să-și rezolve transferul cu procuratura.

— Ei nu vor să mă accepte, s-a plâns Gorbaciov. Mă privesc cu superioritate.

Porotov a telefonat la procuratură și de data aceasta Gorbaciov a fost primit personal de procurorul ținutului, Vasili Petuhov, care a fost de acord să-i semneze transferul.

— Avem destui juriști, i-a spus Petuhov lui Porotov. Ne vom descurca și fără el.

Cei doi au fost de părere că Gorbaciov „nu era un tip rău”. Cu toate acestea, ulterior în aceeași zi, Gorbaciov i-a scris Raisei că avusese „o discuție lungă și neplăcută cu procurorul”, adăugând: „M-a bălăcărit în toate felurile, dar în cele din urmă a acceptat să lucrez pentru Comsomol.” Bineînțeles, și-a amintit el, „discuția mi-a lăsat un gust amar”.⁴

A fost oare cu adevărat atât de ostilă pe cât a zugrăvit-o Gorbaciov? Sau așteptările lui erau prea mari, iar cerințele postului prea solicitante? Când Porotov i-a oferit postul de secretar al unui comitet raional de Comsomol dintr-o zonă rurală, se pare că Gorbaciov ar fi obiectat:

— Eu personal sunt de la țară, așa că nu mi-e teamă de asta, totuși sper că nu intenționați să mă trimiteți în pustiul stepei. Nu aș obiecta, însă soția mea suferă de tiroidă. În plus, ea a absolvit Filosofia și, cu o asemenea specialitate, i-ar fi cu adevărat greu acolo. Însă principala problemă o reprezintă tiroida. Dacă ne-am duce acolo, n-ar trece mult și aș solicita o schimbare, iar atunci ați spune că sunt „dezertor” și că „mă vait”.⁵

Problema de sănătate a Raisei Gorbaciov nu era tiroida (este mai probabil să fi fost artrita reumatoidă). Criticii lui Gorbaciov din Stavropol îl acuză că ar fi denaturat adevărul pentru a se bucura de un tratament special, dar este perfect posibil ca Porotov să-și fi amintit greșit afecțiunea. În tot cazul, el i-a telefonat șefului său Viktor Mironenko, prim-secretarul comitetului regional al Comsomolului ținutului Stavropol, care a fost de acord să-l primească pe Gorbaciov. Gorbaciov a părut agitat, dar a trecut cu bine testul. „Un absolvent al Universității Lomonosov”, i-a raportat Mironenko lui Porotov, „stăpânește bine lucrurile, cunoaște zona rurală, vorbește articulat, ce altceva îți mai trebuie?”⁶

Misiunea Comsomolului, care avea milioane de membri cu vârste cuprinse între 14 și 27 de ani (șefii erau și mai în vârstă), era de a mobiliza tineretul sovietic pentru a realiza sarcini trasate de Partidul Comunist. Prima numire a lui Gorbaciov a fost în postul minor de director adjunct al secției de agitație și propagandă pentru ținutul Stavropol. Dar în următorii 12 ani el a avansat constant, mai întâi în Comsomol și apoi în chiar aparatul de partid: 1957 – secretar al comitetului orașenesc de Comsomol al orașului Stavropol; 1958 – al doilea om în Comsomolul regional, iar din 1961 șeful acestuia; 1962 – prim-secretar de partid al unui raion rural; 1963 – supervizarea numirilor în toate posturile de partid din ținutul Stavropol; 1966 – secretar de partid al orașului Stavropol; 1968 – prim-secretar adjunct de partid al întregului ținut Stavropol.

În 2007, privindu-și retrospectiv anii petrecuți în Stavropol, Gorbaciov i-a descris ca fiind „mica mea perestroika”. Fără ei, „nu ar

fi existat un Gorbaciov. Aș fi găsit altceva care să mă țină ocupat, altceva de făcut; asta îmi este firea. Însă viața mea nu ar fi urmat nici pe departe același scenariu.” El s-a făcut remarcat în școala elementară și în liceu, ca și la Universitatea Lomonosov, dar experiența din Stavropol i-a amplificat mai mult încrederea în sine. Comparându-se cu propagandiștii din Comsomol pe care i-a supervizat în 1955, Gorbaciov a putut spune că era „ca să zic așa, cu un cap peste ei”. Educația universitară i-a conferit „avantaje incontestabile”. În discuțiile contradictorii cu colegii de muncă, el apela la experiența din USM și îi asalta cu „argumente neașteptate”, „trăgându-le preșul de sub picioare”. A făcut-o, a insistat el, exclusiv pentru a impune adevărul și în toiul unor discuții înflăcărâte. Dar la o ședință regională de Comsomol, a fost învinuit public că „profit în mod neloyal de avantajul educației mele universitare”, că-i făcea pe localnici să pară „ignoranți sau, și mai rău, proști”. Era oare vina lor, a fost el întrebat, că n-au depășit nivelul gimnaziului urmat la seral? I s-a spus că „trebuia să-și trateze colegii cu mai multă înțelegere”. Gorbaciov a recunoscut că „mustrarea aceea m-a afectat”. A afirmat că din fire era „sociabil” și „respectuos”, dar „trebuia să-mi înfrâng radicalismul”. În 2007, a subliniat că prin „radicalism” se referea la faptul că „exagera cu principiile”. Trebuia să „învăț să folosesc cu foarte multă atenție puterea pe care o aveam”.⁷

Avantajul pe care educația i l-a oferit lui Gorbaciov asupra egalilor săi este evident în această privință. La fel de evident însă este și pericolul de a apărea prea sigur pe sine. El învăța să manipuleze sistemul pentru a-și impresiona superiorii, încercând în același timp să nu-i îndepărteze pe subordonați. Unii ar putea numi comportamentul acesta „carierism”, dar în jur existau o mulțime de carieriști, iar Gorbaciov era diferit. Aproape toți foștii săi colegi din Stavropol care au fost întrebați de prima lor impresie despre Gorbaciov au folosit cuvântul „erudit”. El avea o verticalitate morală prin comparație cu colegii care abuzau de putere. Și în același timp era fidel din punct de vedere politic. Șefii de partid puternici trimiși de Kremlin la conducerea ținutului Stavropol l-au remarcat încă de la început și i-au facilitat promovarea rapidă. Au văzut în el un strălucit exponent al noii generații de membri de partid, genul de individ de care avea să depindă viitorul.⁸

CAPITOLUL 7

PE SCENA MONDIALĂ

martie 1985 – decembrie 1986

Ceea ce Gorbaciov a numit „noua gândire” în privința politicii externe s-a dezvoltat într-o mai mare măsură și mai rapid decât reformele lui în plan intern. Când a ajuns la putere, el știa mai bine ce dorea să realizeze peste hotare, iar până în toamna anului 1986, unele dintre aceste idei erau uluitoare; de exemplu, nu doar limitarea, ci interzicerea completă a armelor nucleare. A durat totuși un timp până să alcătuiască o echipă nouă de politică externă, deoarece și în acest domeniu se confrunta cu inerția ideilor învechite, așa că primele lui inovații, la fel precum cele pe plan intern, au fost mai mult de formă decât de fond. Gorbaciov s-a confruntat de asemenea cu reticența liderilor străini, și mai cu seamă a președintelui american Ronald Reagan. Totuși străinii s-au dovedit mai ușor de abordat decât forțele ce-l frustrau în țară: rivali politici, birocrății înrădăcinate, stagnare economică și socială persistentă. Politica externă îi oferea satisfacția de a evolua pe scena mondială, înfruntându-se cu Reagan, Thatcher și președintele francez François Mitterrand, fiind acceptat de aceștia în clubul lor și ajungând să simtă că era nu doar egalul lor, ci și, din unele puncte de vedere, superior. În ciuda tuturor acestor aspecte, la sfârșitul anului 1986, politica externă a lui Gorbaciov, la fel ca programele sale interne, stagnase și necesita o reînnoire drastică.

* * *

Înainte de anul 1985, experiența lui Gorbaciov în afacerile externe nu era nici neglijabilă, dar nici vastă. Valeri Boldin, care i-a fost mult timp colaborator pentru ca apoi să se transforme într-un aprig dușman, a afirmat sarcastic că „politica externă n-a fost punctul lui forte”, deoarece „nu avea niciun fel de pregătire în domeniul respectiv”.¹ Este adevărat, primele lui călătorii în Occident au însemnat mai degrabă turism decât diplomație, totuși a cucerit-o pe Margaret Thatcher în Anglia în 1984, iar în vara aceluiași an l-a

impresionat pe președintele Mitterrand în Franța. „A fost în dimineața plecării noastre din Moscova”, și-a amintit fostul ministru de externe francez Roland Dumas, care și-a convins șeful să-l întâlnească pe Gorbaciov pentru o conversație de o oră și jumătate.

— Ai avut dreptate să insiști să-l cunosc, i-a spus Mitterrand după aceea.

Simțul umorului făcea parte din șarmul lui Gorbaciov. Potrivit lui Claude Estier, un parlamentar francez care l-a însoțit pe Mitterrand, când Gorbaciov a întârziat la o recepție oficială de la Kremlin, „și-a cerut scuze, spunând că fusese ocupat străduindu-se să rezolve o problemă urgentă din sectorul agricol. L-am întrebat când apăruse problema și mi-a răspuns cu un surâs șiret: «În 1917»”.²

După ce a fost promovat la Moscova, Gorbaciov a luat contact cu problemele diplomatice care erau prezentate înaintea întregii conduceri. Sub Brejnev, povestește diplomatul Iuli Voronțov, care participa din când în când la ședințele Biroului Politic, Gorbaciov „asculta întotdeauna cu atenție”, dar „nu se pronunța într-un fel sau altul”, deoarece „Gromîko era marele țar al politicii externe”.³ Andropov l-a încurajat pe Gorbaciov să se familiarizeze cu afacerile internaționale, dar l-a întrerupt cel puțin o dată în timpul discuțiilor din Biroul Politic pentru ca Gromîko să nu se simtă ofensat.⁴

Editura Progress publica așa-numitele „cărți albe” – literatură politică străină tradusă în rusă, accesibilă doar unui număr restrâns de cititori. Autorii traduși variau de la comuniști vest-europeni, până la social-democrați ca Willy Brandt și Mitterrand. Aleksandr Bessmertnîh, viitorul ministru de externe, le-a citit în perioada în care a activat ca ofițer de serviciu pentru Gromîko în Ministerul de Externe. Gorbaciov fusese și el un cititor avid și, din câte și-a putut da seama Bessmertnîh, „nimeni altcineva din Biroul Politic nu le citise”.⁵ În plus, Gorbaciov invita cu regularitate în biroul lui din Comitetul Central specialiști în politică externă, majoritatea adepți ai reformelor, pentru a-l informa despre economia mondială și balanța strategică globală: Arbatov, Evgheni Primakov (Institutul de Studii Orientale), specialistul în energie atomică Evgheni Velihov, savantul spațial Roald Sagdeev, economistul Abel Aganbeghian și sociologa Tatiana Zaslavskaia.⁶ Sagdeev a descoperit că „toți prietenii mei și alte câteva cunoștințe fuseseră invitați să facă parte din diverse grupuri de lucru paralele, prezidate de Gorbaciov”.⁷ Pe lângă acele

conversații și altele purtate cu Iakovlev (după ce acesta s-a întors din Canada și a preluat conducerea Institutului de Economie Mondială și Relații Internaționale) și cu Nikolai Inozemțev, predecesorul lui Iakovlev, Gorbaciov a comandat în jur de 110 rapoarte despre politica externă și internă.⁸

Printre consultanții lui se numărau și alți birocrați „luminați”: Cerneaev, Șahnazarov și Brutentș din secțiile internaționale ale CC; Nikolai Detinov și Vitali Kataev din secția de apărare și diplomatiei veterani Valentin Falin și Anatoli Kovaliov. Referindu-se doar la colegii de orientare liberală a căror sarcină era de a se ocupa de partidele eurocomuniste liber-cugetătoare, Cerneaev și-a amintit că „eram mulți, poate chiar zeci, în cele două secții internaționale”. Nu eurocomuniștii ne-au eliberat gândirea, a adăugat Șahnazarov; „noi eram coți pentru noua gândire și ne-am îndreptat spre ea din proprie inițiativă”⁹.

Toți indivizii aceștia formau, așa cum s-a exprimat Graciov, „un fel de armată de profesioniști, care-și aștepta conducătorul”, alături de oamenii de știință care doreau mai mult acces la colegii din străinătate, administratorii economici, dar și prim-secretarii de partid locali, invidioși pe resursele înghițite de bugetul Apărării, ba chiar și oficiali de vârf ai KGB-ului, ca Nikolai Leonov, care considera că: „Cei din complexul militar-industrial... nu țineau seama absolut deloc de economie. Ei credeau că resursele noastre erau nelimitate – de parcă n-ar fi fost informați asupra situației reale din țară.” „Puteam să scriem o mulțime de note informative”, și-a amintit Șahnazarov, „dar ele n-au contat deloc până când în fotoliul secretarului general n-a apărut un conducător nou...”¹⁰

Cu toate acestea, unele dintre primele hotărâri ale lui Gorbaciov după preluarea conducerii au sunat de parcă fuseseră pregătite sub Brejnev. Cerneaev considera că o ieșire rapidă din Afganistan îi va asigura noului conducător „o platformă moral-politică de pe care ulterior ar fi putut mișca și munții din loc. Ar fi fost echivalentul discursului anti-Stalin ținut de Hrușciov la Congresul al XX-lea al PCUS. Ca să nu mai amintesc de începutul excelent pe care ni l-ar fi oferit în politica externă”. El a fost îngrozit să descopere că Gorbaciov îi spusese lui Raúl Castro: „Nu ne vom abandona frații la nevoie.”¹¹ Discursul răsunător ținut de Gorbaciov la Plenara CC de pe 19 aprilie i s-a părut lui Cerneaev măcar „energic” în privința